

В. Й. КУГАЙ*

ПОПОВНЕННЯ АРХІВНОГО ФОНДУ СКОРОПАДСЬКИХ

У ЦДІАК України знаходяться на зберіганні документальні матеріали архіву Скоропадських, одного з найдавніших українських родів. Ці документи зібрано у фонді 1219 “Скоропадські – поміщики Полтавської, Чернігівської губерній”, вони висвітлюють життя та різнобічну діяльність декількох поколінь роду Скоропадських протягом близько двох століть.

Найвагомішу роль у формуванні архіву Скоропадських відіграв один із найбільш визначних його представників – Павло Скоропадський, останній гетьман України, який очолював уряд Української Гетьманської Держави у 1918 р. Ще з юних літ майбутній гетьман зацікавився історією своїх предків і почав збирати документи фамільного архіву про військову, державну та політичну діяльність роду. Зібрані й накопичені упродовж усього його життя¹ ним архівні матеріали мають велику історичну цінність, бо дають змогу дослідникам відкривати невідомі або забуті сторінки історії суспільно-політичного та культурно-господарського життя України XVII–XVIII ст.

На жаль, архівна спадщина роду Скоропадських нині виявилась розпорошеною між державними і приватними архівосховищами України, Росії, Швейцарії, США. Значну її частину впродовж століть було втрачено назавжди, сліди ж іще однієї, яка стосується щоденників Павла Скоропадського та його дружини Олександри 1904–1905, 1915–1917 рр. загублено в 20-х роках XX ст.²

У статті мова, передусім, піде про новонадходження до фонду “Скоропадські – поміщики Полтавської, Чернігівської губерній”.

У червні 1993 р. наймолодша дочка П. Скоропадського Олена Отт-Скоропадська, або “Остання з роду Скоропадських”, як вона сама себе назвала в одноіменній книзі спогадів³, передала до ЦДІАК України частину документальних матеріалів із фамільного архіву Скоропадських. Ця збірка складається, в основному, з документів приватного характеру. У ній переважають документи, зібрані Олександрєю Скоропадською,

* *Кугай Віталій Йосипович* – головний спеціаліст відділу інформаційних технологій Центрального державного історичного архіву України, м. Київ.

що присвячені історії цього роду та споріднених родів – Олсуф'євих, Дурново, Бібікових, Кочубеїв тощо⁴.

У червні 2006 р. зі Східноєвропейського дослідного інституту ім. В. Липинського (м. Філадельфія, США) у ЦДІАК України надійшли архівні матеріали до фонду Скоропадських.

Мета статті – детально описати саме ці документи з родинного архіву Скоропадських, їх склад і зміст, оскільки вони не відомі дослідникам, бо знаходяться у стадії описання та обліку. Матеріали охоплюють, в основному, період з 1918 р. – від перших років життя родини Скоропадських в еміграції і до смерті середньої дочки П. Скоропадського Єлизавети Скоропадської-Кужім у 1976 р. Переважна частина документів висвітлює діяльність Скоропадських як очільників Союзу гетьманців-державників (СГД) – політичної організації монархічного характеру, яка ставила собі за мету створення самостійної української держави з гетьманською формою правління.

Зібрання архівних матеріалів родини Скоропадських є своєрідним поєднанням документів особового фонду з фондом політичної організації.

Документи, що надійшли до ЦДІАК України, вже було розділено умовно на п'ять груп: “Архів Монтрезорів”, “Архів Олександри Скоропадської”, “Архів Данила Скоропадського”, “Архів Марії Скоропадської-Монтрезор” та “Архів Єлизавети Скоропадської-Кужім”, котрі дещо відрізнялись за своїм складом один від одного.

“Архів Монтрезорів” – це документи біографічного характеру, матеріали щодо літературної діяльності Адама Монтрезора та документи господарсько-майнового характеру. Значна частина цієї збірки складається з документів, що досліджують корені старовинного роду Монтрезорів, його графське походження, а також документи, що висвітлюють особисте життя, участь у політичній діяльності роду Скоропадських, оскільки А. Монтрезор був одружений зі старшою дочкою Павла Скоропадського Марією, брав активну участь у гетьманському русі, очолюваному останнім гетьманом України, а перед тим був одним із фундаторів УСХД⁵, що передував утворенню СГД⁶.

“Архів Олександри Скоропадської” представлений її епістолярною спадщиною, починаючи з дитинства, від п'яти років і до самої смерті у 1951 р. Це листи до няні мадемуазель Шульц⁷, до свого чоловіка і дітей, до різних родичів і знайомих, що опинились після 1917 р. в еміграції, до членів гетьманського руху, який вона очолювала як регент після смерті П. Скоропадського з 1945 р. до передачі всіх повноважень керівника Вищого Проводу гетьманського руху своєму синові Данилу у 1948 р. під час святкування свого 70-річчя⁸.

Окрему групу в “Архіві Олександри Скоропадської” складають документи з умовною назвою “Меттенська трагедія та її відгуки”. Це

матеріали щодо трагічної смерті Павла Скоропадського, який у квітні 1945 р. отримав смертельні поранення під час бомбардування американських військово-повітряних сил на ст. Пляттлінг поблизу німецького м. Меттен. Інформаційно насиченими є спогади про останні дні життя П. Скоропадського його дочки Єлизавети та відданого гетьманця Дмитра Гришинського, які супроводжували Гетьмана України у його останній подорожі; документи про створення фонду з увічнення пам'яті П. Скоропадського; документи, що ілюструють відзначення 1-ої і 2-ої річниць з дня смерті П. Скоропадського (проведення панахид, ексгумації його тіла і перевезення до м. Вісбаден (Німеччина), численні фотографії, пов'язані зі смертю і похованням гетьмана).

Групу документів у “Архіві Олександри Скоропадської” можна умовно назвати матеріалами щодо “Побудови усипальниці Гетьману Павлу Скоропадському в м. Вісбаден”. До них відносяться: листування Олександри Скоропадської з полковником О. В. Сливинським, який був головою комісії з побудови усипальниці; протоколи засідань комісії, грошово-господарські звіти, плани-схеми цвинтаря у м. Вісбаден, малюнки, ескізи та креслення усипальниці тощо. Через ряд обставин усипальницю так і не було побудовано і згодом прах Павла Скоропадського був перевезений до м. Оберстдорф, де похований разом з іншими членами його родини.

В “Архіві Олександри Скоропадської” зустрічаються документи, які висвітлюють маловідомі факти, події життя декого з членів родини. Це, зокрема, матеріали щодо одруження її дочки Єлизавети з Василем Кужімом, про складні стосунки матері з дочкою та, особливо, з її зятем.

Важливе місце серед документів, зібраних Олександрою Скоропадською, займають матеріали родовідного характеру. Оскільки більша частина фамільного архіву Скоропадських під час подій 1917 р. залишилась у Росії і була фактично втрачена для родини Скоропадських, тому, перебуваючи в еміграції, вони почали формувати новий архів, де дослідження власного родоводу посіло чільне місце⁹. З різних джерел дружина гетьмана скрупульозно збирала інформацію про генеалогію роду Скоропадських та споріднених родів і впорядковувала її. Дослідження гетьманової та фамільної генеалогії носять абсолютно самостійний і закінчений характер. Їх сміливо можна порівняти з працями О. Лазаревського та В. Модзалевського з українського родознавства, оскільки вони охоплюють історію великого кола українських старшинсько-шляхетських родів, а також російських князівсько-боярських та дворянських фамілій, що мали сімейні зв'язки з українською елітою. Отже, Олександра Скоропадська вдало поєднала в своїй особі як власницю фамільного архіву, так і його найпершого дослідника, камерального археографа та генеалoga¹⁰.

Зі Східноєвропейського дослідного інституту ім. В. Липинського до ЦДІАК України передано шість об'ємних томів – зібрань відомостей про рід Скоропадських, а також багатьох споріднених родів (Дурново, Кочубеїв, Волконських, Демидових, Бібікових, Апостолів, Розумовських, Безбородьків, Олсуф'євих та інших). У цих томах містяться записки і спогади різних осіб, виписки з книжок, довідників, історичних і генеалогічних праць, зображення гербів різних родів, портрети, малюнки, фотографії, газетні вирізки, репродукції, родовідні схеми тощо. Вищеназвані родовідні матеріали охоплюють період з XI до XX ст.

У фонді представлена відносно невелика група документів під умовною назвою “Архів Марії Скоропадської-Монтрезор”. Після раптової смерті Д. П. Скоропадського 23 лютого 1957 р. гетьманський рух втратив спадкоємця Гетьманської Булави по чоловічій лінії. У зв'язку з тим, що в гетьманському русі був усталений порядок Правонаступництва на підставі старшинства, найстарша донька гетьмана Павла – Марія Скоропадська перебрала 24 лютого 1957 р. Верховне керівництво гетьманським рухом¹¹. Вона очолювала його майже два роки, до своєї смерті 12 лютого 1959 р. За цей період у фамільному архіві є такі документи: листування М. Монтрезор-Скоропадської з очільниками гетьманського руху в країнах Європи та Північної і Південної Америки, протоколи, постанови, резолюції, ухвали, рішення сесій, пленумів, конгресів Вишого Проводу гетьманського руху, проекти, розробки документів інституційно-статутного та організаційно-розпорядчого характеру тощо.

У 1959 р. після смерті М. Скоропадської-Монтрезор Верховне керівництво гетьманських рухом очолила Єлизавета Скоропадська. За словами наймолодшої дочки Гетьмана Олени Отт-Скоропадської, Єлизавета з дитячих років цілком свідомо почувала себе українкою. Ще маленькою дівчинкою, ще не вміючи писати, вона почала систематично вивчати українську мову. Під час свого останнього року навчання в гімназії в Орлі Єлизавета познайомилася з молодою вчителькою, яка була свідомою українкою. Від неї, Лілі, як звали її в родині та у колі близьких і друзів, вперше дізналася про український незалежницький рух. Вона почала серйозно цікавитися українською історією. Падіння Гетьманату у 1918 Єлизавета пережила як особисту катастрофу¹².

Вона дуже любила свого батька. Він і українська справа, яку в собі уособлював Павло Скоропадський, усе більше ставали центром її життя. З часом вона стала виконувати роль батькового секретаря. Коли в Україні в 1932–1933 рр. панував жахливий голод, Єлизавета перебрала на себе основну роботу в Комітеті допомоги голодуючим в Україні, організованому гетьманським рухом під патронатом Олександри Скоропадської. При цьому вона виявила великий організаторський талант й ініціативу¹³.

Олена Отт-Скоропадська у своїх спогадах писала, що в інституті ім. В. Липинського в Філадельфії лежить багато великих течок з кореспонденцією, зміст якої засвідчує велику роботу Єлизавети щодо допомоги голодуючим в Україні¹⁴. Ці документи тепер зберігаються у ЦДІАК України у складі родинного архіву Скоропадських.

У квітні 1945 р. через загрозу наступу Червоної Армії Скоропадські змушені були покинути свій будинок у передмісті Берліна – Ванзее і перебраться до м. Оберстдорф, що розташоване на південному заході Німеччини, у Баварії, де вже на той час знаходились Олександра Скоропадська та її дочка Марія. 8 квітня Павло Скоропадський, Г. Шабуніна - няня, Єлизавета та Д. Грищинський вирушили у напрямку Оберстдорфа. 16 квітня на ст. Пляттлінг вони потрапили під бомбардування американської авіації. Всі, крім Грищинського, отримали важкі поранення; у лікарні м. Меттен Павло Скоропадський та няня померли. Єлизавета зазнала контузії та тяжких поранень голови.

Про ці події та останні дні життя Павла Скоропадського, обставини його смерті і поховання, написали згодом у своїх спогадах Єлизавета Скоропадська і Дмитро Грищинський. Ці спогади також знаходяться у складі архівних документів у ЦДІАК України.

У 1951 р. Єлизавета одружилася з Василем Миколайовичем Кужімом, гетьманцем, що був наближеним до дому Скоропадських та за часів УГД¹⁵ був консулом від України на Кавказі. Подружжя мешкало у м. Оберстдорф й було щасливим у шлюбі, про що свідчать листи Єлизавети до близьких подруг. На жаль, їхнє сімейне життя не було тривалим, бо після тяжкої хвороби у 1958 р. В. М. Кужім помер.

Як уже зазначалося вище, у 1959 р. Єлизавета прийняла на себе Верховне керівництво гетьманським рухом і здійснювала його до своєї смерті у 1976 р.

В “Архіві Єлизавети Скоропадської-Кужім” відклалось її листування з членами гетьманського руху, рідними, знайомими та іншими особами з різних питань діяльності гетьманського руху та питань особистого характеру. Це різноманітні програми і проекти статутів та інших документів щодо конституційних засад устрою Української монархічної (гетьманської) держави, інституції Вищого Проводу гетьманського руху та підпорядкованих йому структур (схеми, розробки, положення тощо). Накопичилось чимало матеріалів щодо підготовки та проведення гетьманських з’їздів, пленумів, сесій. Є документи публіцистичного характеру, що аналізують гетьманський рух та його відношення до інших течій української еміграції. Заслужують на увагу документи, котрі висвітлюють діяльність молодіжних та жіночих організацій гетьманського руху, а також матеріали про відзначення ювілейних дат створення УГД у квітні 1918 р.

Групу документів у її архіві можна класифікувати як відгуки на смерть та матеріали про увічнення пам'яті членів родини Скоропадських – Павла, Олександри, Данила, Марії.

Порівняно невелику групу обіймають документи біографічного характеру (матеріали службової і громадської діяльності, господарчотрудові та побутові, особові посвідчення, свідоцтва тощо).

Найбільший за обсягом представлених документів є “Архів Данила Скоропадського”. Особливістю його є те, що в ньому зібрано дуже різноманітні за своїм складом матеріали, що характеризують фондоутворювача як керівника Вищого Проводу гетьманського руху, як спадкоємця справи батька Павла Скоропадського, як політичного і громадського діяча, а також ілюструють професійну діяльність, особисте життя, суспільно-політичну ситуацію у тогочасному світі.

Скоропадський Данило Павлович народився у 1904 р. у Санкт-Петербурзі. Був другим сином Скоропадських і останнім представником роду по чоловічій лінії¹⁶.

У 1918 р. під час революції та громадянської війни в Росії він разом з родиною переїхав до Києва, де навчався в українському класі гімназії В. Науменка. У цьому ж році був змушений виїхати за кордон після падіння Гетьманату. В еміграції закінчив реальну французьку гімназію в Лозанні (Швейцарія), а згодом Вищу технічну школу в м. Шарлоттенбург (Німеччина).

Вже з молодих років брав активну участь у роботі гетьманського центру. У 1933 р. був проголошений спадкоємцем свого батька Павла Скоропадського, після смерті якого мав очолити гетьманський рух. У 1939 р. переїхав з Німеччини до Англії і оселився у Лондоні, вів активну політичну, громадську та професійну діяльність.

Після смерті батька у 1945 р. Данило фактично очолює гетьманський рух, а у 1948 р., після того, як його мати Олександра Скоропадська склала з себе повноваження регента, офіційно проголошений керівником Вищого Проводу гетьманського руху. Був одним з фундатором створення Союзу гетьманців-державників Англії (1949 р.) і Союзу українців у Великій Британії (1946 р.), а також почесним головою останнього.

У 1937–1938 і 1953 рр. Данило Скоропадський здійснив тривалі подорожі до США та Канади з метою ознайомлення з діяльністю гетьманських організацій цих країн. Ці поїздки викликали великий інтерес до його особистості, мали гучний резонанс в українських гетьманських колах і сприяли підвищенню його авторитету серед української еміграції.

Велику увагу Данило Скоропадський приділяв роботі з молодіжними організаціями. Багато робив для консолідації українства, пропаганди патріотизму і української національної свідомості.

13 лютого 1957 р. він був заручений з Галиною Мельник-Калужинською, але 23 лютого цього ж року раптово помер за нез'ясованих обставин у лондонському госпіталі "Нью Енд". Похований у Лондоні¹⁷.

У складі документальних матеріалів "Архіву Данила Скоропадського" насамперед треба виділити групу документів, що стосуються політичної, громадської та службової діяльності Павла Скоропадського (поч. ХХ ст. – 1945 р.). Це документи, котрі стосуються його діяльності під час служби у царській армії Росії (укази імператора Миколи II про нагородження, розпорядження П. П. Скоропадського, доповідні записки та ін. під час служби у кавалергардському полку кінної гвардії, фотографії періоду служби до 1917 р., громадянської та Першої світової війни, а також Гетьманату. Представлене у цій групі документів численне листування П. П. Скоропадського з членами його родини, знайомими, друзями, керівниками гетьманського руху, відомими політичними, військовими, державними діячами, такими, як кайзер Гінденбург, фельдмаршал Маннергейм та ін. Значна частина документів стосується діяльності гетьманського руху (заяви, звернення, промови, статuti тощо). У 1933 р. П. П. Скоропадський відзначив 60-річний ювілей від дня народження. Цю подію засвідчують такі документи, як святкові альбоми від гетьманців, телеграми, листи, листівки, вирізки з газет, фотографії тощо.

У 1948 р. Данило Скоропадський офіційно став керівником Вищого Проводу гетьманського руху. Організація відзначалася високою активністю (проведення з'їздів, пленумів, сесій та інших заходів). Данило Скоропадський, або, як його називали у гетьманському середовищі – Гетьманич, брав безпосередню участь у розробці засадничих документів, підготовці і проведенні з'їздів, проводив інтенсивне листування з цього приводу з провідними діячами гетьманського руху, затверджував рішення з'їздів, пленумів, сесій, призначав членів на різні посади у керівних структурах гетьманського руху. У результаті цієї діяльності відклались такі документи, як протоколи рішень з'їздів, пленумів, сесій, резолюції, обіжники, списки учасників зібрань та осіб, вибраних на цих заходах у керівний склад гетьманських організацій, листування з питань організацій та проведення гетьманських форумів тощо.

Молодіжні та жіночі організації були невід'ємною частиною гетьманського руху, складовою його розгалуженої структури. Гетьманич надавав великого значення роботі цих організацій, брав участь у проведенні різних заходів. Свідченням цієї діяльності у його архіві є документи, що стосуються пластунського руху, періодичні видання щодо молодіжного і жіночого руху, статuti, обіжники, фотографії, альбоми тощо.

Після закінчення Другої світової війни за межами своєї батьківщини опинилось дуже багато українців. Доля розкидала їх по різних країнах і континентах. У важких умовах вони боролись за виживання, але попри все вели активний спосіб життя, брали жваву участь у політичному і громадському житті. У цей час утворюється багато громадських об'єднань, спілок, організацій, партій, що належали до різних течій і напрямків – від ліво-центристських до право-консервативних і націоналістичних сил (УНР, ОДВУ, СУБ, УГВР, ОУН, СКВУ тощо)¹⁸. На жаль, між цими громадсько-політичними утвореннями точилась гостра боротьба, взаємне поборювання, що не сприяло консолідації національно-визвольних сил.

Данило Скоропадський ставився з увагою до проблем цих організацій і течій, намагався знайти порозуміння з ними, започаткувати взаємодію, скерувати спільні зусилля патріотичних українських сил у русло визвольної боротьби за державність України. Цей напрямок його діяльності знаходить відображення у документальних матеріалах архіву. Про це свідчать інституційно-установчі і засадничі документи різних об'єднань, організацій і партій, організаційно-ідеологічні матеріали, численне листування з цих питань Д. П. Скоропадського з керівниками і очільниками організацій та рухів.

У цей період українська еміграція видає велику кількість різноманітних газет, журналів, часописів, періодичних бюлетенів тощо.

Після завершення Другої світової війни вийшло друком чимало гетьманських тижневиків і місячників, що активно поширювалися в українських таборах для переміщених осіб. Особливо інтенсивно вони випускалися у 1947–1948 рр. З-поміж них варто назвати журнал “На чужині” (Кіль-Корінген, 1946–1948), місячник крайової організації СГД “Український літопис (Аугсбург, 1946–1948), орган української консервативно-державницької думки “Світанок” (Гайденау, український табір ім. Богдана Хмельницького, 1948), орган української консервативної політичної думки (пізніше – бюлетень суспільного життя українських емігрантів) “Ранок” (Гайденау, 1948–1951)¹⁹.

Поступово гетьманська преса поширюється в Англії. Тут у 50-і роки видавалися “Вісник української державницької думки” (Лондон), газета “Ранок” у Дербі.

“Вісник української державницької думки”, що побачив світ 20 грудня 1950 р., видавався Союзом гетьманців-державників Великої Британії²⁰.

Крім гетьманської періодичної преси в “Архіві Данила Скоропадського” представлено періодику різних рухів і течій української еміграції у різних країнах. Це, зокрема, такі видання як “Батьківщина”, “Гомін України”, “Новий шлях” (Канада), “Америка”, “Наш стяг”, “Українська

зоря” (США), “Українець” (Франція), “Нові дні” (Австрія), “Плуг і меч” (Аргентина) та багато інших.

В архіві є значна кількість вирізок з газет та журналів із статтями, замітками, присвяченими різним подіям та особистостям, багато іншої різноманітної цікавої інформації.

Складні стосунки та суперечності в середовищі української еміграції існували не тільки на політично-ідеологічному ґрунті, а й на релігійному – не лише між представниками різних політичних угруповань та течій, а й у самому гетьманському русі. До нього входили представники різних конфесій: православні, греко-католики, католики. Між ними почасти виникали протиріччя. Данило Скоропадський був дуже толерантною, поміркованою людиною. Він проводив виважену політику щодо релігійного життя, багато уваги приділяв церкві та міжконфесійним стосункам. Часто зустрічався з ієрархами різних гілок української церкви в еміграції, вів активне листування з ними, намагався примирити конфліктуючі табори. Про його діяльність у цій царині свідчать такі архівні матеріали, як аналітичні статті на релігійну тематику, брошури, відозви, інформації з преси, листи, фотографії.

Багато в “Архіві Данила Скоропадського” зібрано документальних матеріалів, що стосуються історії України, російської імперії, СРСР та країн інших частин світу. Ці матеріали охоплюють період від часів княжої доби Київської Русі до повоєнних подій 50-их років ХХ ст. Численні нариси, статті, брошури різних авторів описують епоху Гетьманщини за часів Богдана Хмельницького, Івана Мазепи, Івана Виговського, Івана Скоропадського та інших гетьманів, а також відновлення Гетьманщини Павлом Скоропадським у 1918 р.

Значна кількість документів висвітлює національно-визвольну боротьбу українського народу за свою незалежність як під час громадянської війни 1919–1921 рр. так і в роки Другої світової війни. Зокрема представлені матеріали про діяльність УПА, дивізії “Галичина” та інших збройних формувань.

Цілий розділ матеріалів подає широку інформацію про СРСР, про його внутрішню і зовнішню політику. Це документи, щодо розкуркулювання і голодомору 1932–1933 рр., судових процесів, репресій тощо. Цим подіям присвячені численні статті, нариси, газети та інші видання періодичної преси. Серед них брошура про судовий процес у м. Шахти Ростовської області, “Життя в концтаборах в СРСР” проф. В. Чернявіна, нарис М. Горошка “Доля української греко-католицької церкви під більшовиками” та багато інших.

Є ряд документів про життя української еміграції у таборах для біженців та переміщених осіб, у яких розповідається про важке становище інтернованих після закінчення Другої світової війни українців на території Німеччини та інших країн Європи. Це спогади В. Євти-

мовича, В. Гришка, Р. Калюжного про відвідання Д. П. Скоропадським табору для переміщених осіб “Зомме-Казерне” у м. Аугсбург (Німеччина) в 1948 р. та відгуки інших осіб на цю подію, інформація щодо перебування переміщених осіб у таборі м. Ріміні (Італія) у 1946–1947 рр. та ін.

У 1939 р. за рекомендацією Павла Скоропадського Данило їде до Англії, щоб налагодити зв'язки із представниками української еміграції, поширювати гетьманські ідеї у їхньому середовищі, організувати співпрацю зі всіма українськими національно-патріотичними силами.

Вкрай обмежені матеріальні ресурси змусили Гетьманича працювати за фахом, поєднуючи роботу з громадсько-політичною діяльністю. Під час Другої світової війни Данило працював у різних невеликих фірмах, бо іноземцям тоді важко було знайти пристойну роботу. Але з 1947 р. він очолює європейську філію літакобудівної фірми “Дзус-Фастенер”, яка була побудована у передмісті Лондона. Данило Скоропадський успішно поєднував у цій фірмі посаду технічного директора та члена Ради директорів²¹. У його архіві збереглося чимало документів, пов'язаних з професійною діяльністю (різноманітна технічна документація, звіти, фінансово-бухгалтерські документи, каталоги і рекламні проспекти продукції, що виготовлялась підприємством, листування з власником фірми Дзусом-американцем українського походження, керівниками структурних підрозділів, різними організаціями та установами тощо).

Численну групу документальних матеріалів у “Архіві Данила Скоропадського” складає листування, яке умовно можна розділити на декілька груп – це листування з рідними, близькими і знайомими; з різними особами (громадськими, політичними, релігійними діячами тощо) щодо питань гетьманського руху; професійного та приватного характеру. Є листування інших авторів, а також невстановлених осіб.

Д. П. Скоропадський володів п'ятьма мовами: українською, російською, німецькою, англійською і французькою. Тому його архів містить документи цими мовами, хоча переважає гетьманська тематика українською та англійською мовами.

Окрему групу складає листування особистих секретарів Гетьманича: П. А. Силенка, А. М. Гончаренка, М. О. Чорного, Р. М. Калюжного.

Данило вів дуже напружений виснажливий спосіб життя, особливо у 1950-ті рр. в Англії. Про це пише у своїй книзі спогадів Олена Отт-Скоропадська: “Коли він на тижні повертався щодня зі своєї роботи додому, стомлений після довгого робочого дня, на нього чекала політична робота, гори кореспонденції, на яку треба було відповідати, постійні відвідувачі,... які всі чогось хотіли від нього. Часто він не мав часу, щоб нормально поїсти... У всіх своїх листах до мене Данило аж до своєї смерті завжди нарікав на брак часу”²².

Такий напружений ритм спонукав його до пошуків полегшення у веденні гетьманської справи, тому у різні періоди свого життя у Лондоні він залучав до цієї роботи своїх особистих секретарів. Вони часто допомагали складати тексти листів для Данила, іноді листувались від його імені, тому в “Архіві Данила Скоропадського” відклалась значна кількість листів його особистих секретарів до різних осіб і організацій та листів до них.

У 1954 р. Гетьманич відзначав 50-річний ювілей від дня народження. З нагоди цієї події він отримав численні вітання як від гетьманців особисто, так і від гетьманських організацій різних країн – листи і художні листівки, оригінально оздоблені альбоми з підписами гетьманців і прихильників гетьманського руху, всілякі грамоти тощо.

Цікавими та різнобічними є біографічні матеріали Гетьманича. Це особисті документи як самого Данила, так і членів його родини (посвідчення особи, членські квитки різних товариств і клубів, дипломи про закінчення навчальних закладів, грамоти і подяки від організацій і фондів, чеки, рахунки, акції та ін.); матеріали, що стосуються особистого життя (спогади, щоденники, записи, тощо).

Окремий розділ в “Архіві Данила Скоропадського” складають “Зображувальні матеріали”. Це як індивідуальні, так і колективні фотографії з зображенням самого Данила, членів його родини, інших осіб, альбоми з фотографіями, фотопортрети керівників гетьманського руху, відомих політичних і державних діячів, видатних історичних постатей, малюнки, репродукції, вирізки з газет та журналів з різноманітними зображеннями. На особливу увагу заслуговує збірка художніх листівок, що висвітлює національно-визвольну боротьбу українського народу за свою свободу і незалежність.

Невелику за своїм обсягом групу документальних матеріалів складають документи, які умовно можна назвати “Архівом Олени Отт-Скоропадської”. Це зібрані нею особисті документи, посвідчення, фотографії дітей тощо. До них також відносяться німецькомовні документи, які сформовані і названі самою Оленою: “Російські монархісти у світі й Україні”, “Польські справи, план усунення Пілсудського від командування”, “Особливі матеріали до 1918 р.” та “Копії австрійських документів”.

Необхідно зазначити, що особливістю документальних матеріалів “Архіву Скоропадських, переданих зі Східноєвропейського дослідного інституту ім. В. Липинського до ЦДІАК України є те, що між групами документів, розглянутих у цій статті і умовно розподілених на декілька архівів у складі всього “Архіву Скоропадських” (“Архів Мотрезорів”, “Архів Олександри Скоропадської”, “Архів Марії Скоропадської-Монтрезор” тощо), немає чіткого розмежування ні за хронологічною, ні за тематичною, ні за іншою ознакою. Так, у складі одного з цих ар-

хівів можуть знаходитись документи, які за своїм періодом або темою до них не відносяться. Тому, описуючи цей архів у цілому, можна дати тільки загальну оцінку його характеру і змісту.

Як уже зазначалося на початку цієї статті, у даний момент документальні матеріали “Архів Скоропадських” науково описуються і через певний час стануть доступними широкому колу дослідників, які зможуть для себе відкрити нові сторінки історії, національно-визвольного руху українського народу, подивитись під іншим кутом зору на явища і події, що до недавнього часу були маловідомими і малодослідженими.

¹ Папакін Г. Архів Скоропадських. – К., 2004. – С. 238.

² Там само. – С. 7.

³ Отт-Скоропадська О. Остання з роду Скоропадських. – Львів, 2004.

⁴ Папакін Г. Архів Скоропадських. – К., 2004. – С. 266.

⁵ УСХД – Український Союз хліборобів-державників. Створений у 1920 р. в Австрії.

⁶ СГД – Союз гетьманців-державників. Заснований у 1937 р. в Німеччині.

⁷ Отт-Скоропадська О. Остання з роду Скоропадських. – Львів, 2004. – С. 332.

⁸ Там само. – С. 422.

⁹ Там само. – С. 330.

¹⁰ Там само. – С. 330.

¹¹ Бей Л. Український консерватизм і гетьманський рух. – К., 2000. Випуск 4. – С. 300–301.

¹² Отт-Скоропадська О. Остання з роду Скоропадських. – Львів, 2004. – С. 285–288.

¹³ Там само. – С. 291–292.

¹⁴ Там само. – С. 292.

¹⁵ УГД – Українська Гетьманська Держава, яку очолював у 1918 р. П. П. Скоропадський.

¹⁶ Гідний роду свого. До 130-річчя від дня народження гетьмана України Павла Скоропадського. Укладач Ралдугіна Т. – К., 2004. – С. 48.

¹⁷ Там само. – С. 48, 60.

¹⁸ УНР (Українська національна рада); ОДВУ (Організація державного відродження України); СУБ (Союз українців Британії); УГВР (Українська головна визвольна рада); ОУН (Організація українських націоналістів); СКВУ (Світовий конгрес вільних українців).

¹⁹ Бей Л. Український консерватизм і гетьманський рух. – К., 2000. – Вип. 4. – С. 326.

²⁰ Там само. – С. 328.

²¹ Отт-Скоропадська О. Остання з роду Скоропадських. – Львів, 2004. – С. 455.

²² Там само. – С. 453.